

Maria Koniusz

Wyższa Szkoła Ekonomiczno-Humanistyczna

Bielsko-Biała

INSTYTUCJE KULTURY W UNII EUROPEJSKIEJ W DOBIE GLOBALIZACJI NA PRZYKŁADZIE POLSKI I NIEMIEC

Wstęp

Dostęp do sztuki jest jednym z podstawowych praw obywateli RFN ujętym w Niemieckiej Ustawie Zasadniczej (ustęp 3 art. 5): „Sztuka i nauka, badania naukowe i nauczanie są wolne”. W Niemczech nigdy nie istniało Federalne Ministerstwo Kultury. W roku 1998 został powołany urząd Pełnomocnika Rządu Federalnego ds. Kultury i Mediów. Jest to stanowisko równe innym ministrom, ale sprawujący je nie kieruje konkretnym resortem. Pełnomocnik zajmuje się nie tylko polityką kulturalną i medialną, ale także organizowaniem i wspieraniem finansowym instytucji kultury czy projektów o charakterze ogólnopaństwowym. Poza tym reprezentuje niemiecką kulturę na arenie międzynarodowej, odpowiada za kwestie prawotwórcze związane z kulturą i mediami oraz gwarantuje wolny i heterogeniczny rynek mediów. Powołana została także specjalna komisja nadzorująca pracę Pełnomocnika i departamentu MSZ odpowiadającego za politykę kulturalną.

Do kompetencji organów na poziomie federacyjnym należą sprawy legislacyjne, mające stworzyć warunki dla rozwoju sztuki np. modyfikując prawo podatkowe dla działalności kulturalnej i artystycznej, uwzględniając jej specjalne potrzeby (np. prawo autorskie, ochrony własności intelektualnej) oraz związane z promowaniem kultury i sztuki niemieckiej poza granicami kraju².

Istnieje wiele korzystnych rozwiązań prawnych, które przychylnie traktują ludzi sztuki. W roku 1983 została uchwalona ustawa o ubezpieczeniu społecznym dla artystów, polegająca na tym, że odprowadzają oni połowę składki ubezpieczeniowej, natomiast drugą jej część wpłacają zarówno państwo jak i pracodawcy działający na rynku sztuki. Korzystnie wpływają także na rozwój kultury i sztuki rozwiązania w zakresie prawa podatkowego. Zamiast podstawowej stawki VAT w wysokości 16%, produkty i usługi kulturalne objęte są jedynie stawką 7%. Niepubliczne instytucje mogą również ubiegać się o zwolnienie z tego podatku, pod warunkiem, że uzyskają od władz kraju związkowego potwierdzenie, iż ich działalność spełnia te same funkcje społeczne, co instytucje państwowe. Stawka podatku dochodowego artystów nie różni się od stawek dla innych zatrudnionych.

Co do aktywności na poziomie federalnym, wspierającym kulturę to jest to np. sporządzenie w roku 2000 tzw. Niebieskiej

² U. Blumenreich, B. Wagner, *Cultural policies Germany* dostępny w: <http://www.culturalpolicies.net/web/germany.php> (dostęp 11 maja 2015).

Księgi (*Blaubuch*), w której zostały zapisane wszystkie instytucje kulturalne na terenie nowych landów (przyłączonych po upadku NRD), amające znaczenie ogólnonarodowe. W roku 2002 zainicjowano Konferencję Narodowych Instytucji Kultury, która stała się panelem wymiany doświadczeń tej grupy interesu³.

Na poziomie krajów związkowych organami zajmującymi się sprawami kultury są Komisje Kultury przy Landtagach oraz ministerstwa kultury. Zwykle nie są to jednak resorty skupione tylko i wyłącznie na kulturze i sztuce, ale również zajmujące się sportem czy edukacją. Ich kompetencje są dość szerokie. Gwarantowana przez landy jest tzw. *Kulturhoheit*, czyli suwerenność kulturalna landów. Jest ona zgodna z konstytucyjną ideą samorządności i autonomii landów do podejmowania decyzji w kwestiach nieuregulowanych przez urzędy federalne. Landy posiadają tym samym możliwość pracy legislacyjnej w niektórych obszarach⁴.

Na poziomie gmin istnieją Komisje Kultury (tylko w większych miastach) lub referaty ds. kultury, które podobnie jak ministerstwa na poziomie landów, zajmują się też często edukacją, sportem etc. Głównym zadaniem gminnych organów kultury jest planowanie i organizowanie rozwoju kulturalnego. Ze względu na brak *stricte* prawodawczych kompetencji, komisje i referaty mogą

³ B. Gierat-Biedroń , K. Kowalski., *Europejskie modele polityki kulturalnej*, wyd. Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2005, s. 143–169

⁴ U. Blumenreich , B. Wagner , *Cultural policies Germany...*op. cit.

jedynie regulować, i wydawać rozporządzenia dotyczące wspierania, zarządzania i opłat związanych z kulturą, i sztuka na szczeblu lokalnym⁵.

Polityka kulturalna Polski

Sytuacja kultury w Polsce zmieniła się z oczywistych względów po przemianach ustrojowych w roku 1989, po transformacji z realnego socjalizmu na liberalną demokrację i gospodarkę wolnorynkową. Art. 73 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej odnosi się wyraźnie do spraw polityki kulturalnej⁶. Artykuł mówi o gwarancji prawa do wolności twórczej, prowadzenia badań naukowych i ogłaszania ich wyników, prawa do nauki i dostępu do kultury. Nowe wytyczne dotyczące organizacji i finansowaniu kultury oraz dziedzin z nią związanych zostały ogłoszone w roku 1993. Stwierdzają one między innymi, że państwo powinno: ułatwić instytucjom kultury oraz artystom odnalezienie się na wolnym rynku, chronić dorobek kulturowy oraz ustanawiać i wdrażać rozwiązania legislacyjne, które umożliwią rozwój nowych form aktywności artystycznej. Poza tym polityka kulturalna kraju powinna skupić się na decentralizacji, czyli oddelegowaniu kompetencji na możliwie najniższy poziom administracji państwowej, na wyodrębnieniu funduszy

⁵ Ibidem.

⁶ Art.73 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej.

wspierających instytucje oraz ważne wydarzenia kulturalne, a także opracowywać mechanizmy, które pomagałyby w funkcjonowaniu nie tylko instytucji publicznych ale i niepublicznych. Od roku 2003, a więc od momentu stopniowego wykorzystywania szansy na dofinansowanie i uczestnictwo w programach Unii Europejskiej, rozpoczęła się praca nad promocją, zabezpieczeniem ważnych dla dziedzictwa narodowego obiektów i dzieł oraz poszerzaniem wiedzy i poczucia tożsamości wśród mieszkańców poszczególnych regionów.

Naczelnym organem zajmującym się realizacją założeń polityki kulturalnej w kraju jest Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Zajmuje się ono kwestiami prawodawstwa, poszukiwaniem nowych dróg finansowania niepublicznych instytucji kultury, monitorowaniem procesu wdrażania polityki kulturalnej i śledzenia nowych zjawisk i kierunków w dziedzinach kultury. Generalnie ministerstwo to ma za zadanie zapewnić ramy sprzyjające rozwojowi kultury i sztuki w kraju. Do zadań Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, oczywiście przy współpracy z innymi ministerstwami, placówkami dyplomatycznymi etc., należy budowanie sieci kulturalnych z innymi państwami i pielęgnowanie kooperacji międzynarodowej. Ministerstwo patronuje także wielu projektom i inicjatywom. W roku 2007 wydatki MKiDN wyniosły 1 946,9 mln zł, co stanowiło ok. 0,7% wydatków całego budżetu państwa (0,87% łącznie z wydatkami innych resortów). Wydatki

na kulturę oscylują przez ostatnie lata wokół progu 0,7–0,9% wydatków państwa.

Obok ministerstwa funkcjonują także dwa inne organy, które zajmują się proponowaniem kandydatów na stanowiska administracji państwowej, przeprowadzaniem badań i analiz oraz pisaniem raportów, przygotowywaniem rozwiązań budżetowych etc. Są to Komisje Kultury przy Sejmie i Senacie oraz Sejmowa Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji.

Istotne są także zadania i funkcje spełniane przez Ministerstwo Spraw Zagranicznych. Opiekuje się ono i nadzoruje działania 22 Instytutów Polskich rozrzuconych po całym świecie. Ich rola jest bardzo istotna, nie tylko w zakresie promowania kultury polskiej, ale także wzmacniania poczucia tożsamości w ośrodkach polonijnych.

Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego nadzoruje również pracę takich instytucji jak Instytut Adama Mickiewicza oraz Międzynarodowego Centrum Kultury w Krakowie. Instytut powstał w roku 2000 na podstawie dyrektywy Ministerstwa Kultury i Sztuki. Zadaniem Instytutu Adama Mickiewicza jest szerzenie za granicami kraju historycznego, ale także i współczesnego dorobku artystycznego polskich twórców, zgodnie z przyjętą polityką kulturalną państwa. Instytut ma w swoim dorobku ponad 2500 zorganizowanych imprez kulturalnych, obejrzanych przez ponad 14 mln widzów na całym świecie. Międzynarodowe Centrum Kultury powstało w roku 1991. Od

początku swojej działalności Centrum w dużym stopniu kształtowało relacje międzynarodowe w zakresie kultury i sztuki. Myślą przewodnią funkcjonowania Centrum jest stworzenie mostu między różnymi ustrojami politycznymi, ideologiami, tradycjami i wyznaniem we współczesnej, zjednoczonej Europie. Projekty prowadzone przez to Centrum skupione są na kwestiach ważnych dla każdego Europejczyka a często trudnych i niejednoznacznych, np. poczucie tożsamości narodowej, tradycja i globalizacja, stereotypy, pamięć zbiorowa, źródła cywilizacji europejskiej⁷.

Województwa są zobligowane do stworzenia strategii rozwoju regionu, w której mają także znaleźć się kwestie z dziedziny kultury. Jest to m.in. kształtowanie tożsamości kulturowej, zachowanie unikatowego dorobku kulturalnego oraz opieka nad instytucjami kultury. Nie są to tylko ośrodki ważne z punktu widzenia regionu ale często opery, filharmonie, muzea, które mają znaczenie narodowe czy ponadnarodowe⁸. Bardzo ważne jest opracowanie dokładnej polityki kulturalnej przez samorządy, biorąc pod uwagę ograniczone środki finansowe oraz zróżnicowane potrzeby mieszkańców, które wymuszają często inne priorytety. Samorządy mają za zadanie określić pozycje danej kwestii kulturalnej i zaproponować możliwe jej opracowanie lub rozwiązanie. Problem występuje jednak już podczas próby

⁷ D. Ilczuk , M. Nowak , The governance of culture in Poland, w: *Economia della Cultura*, nr2/2010, wyd. Il Mulino, Chicago 2010, s.247

⁸ G. Praweńska-Skrzypek , *Polityka kulturalna polskich samorządów. Wybrane zagadnienia*, wyd. Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2003, s. 29–32.

określenia czym jest i jaka jest kultura charakterystyczna dla danego województwa, ponieważ nowy podział na województwa (podobnie jak Niemczech) niekoniecznie wiąże się z poczuciem przynależności mieszkańców. Do ekstremalnych przypadków takich zaburzeń tożsamościowych należy np. określanie siebie warszawiakiem a niekoniecznie mazowszaniec. Duże miasta mają oczywiście większe doświadczenie w przygotowywaniu opracowań polityki kulturalnej i wcześniej musiały to skonfrontować z wyzwaniem integracji różnych grup społecznych i zaproponowaniem spójnego programu kulturalnego, który by je wszystkie uwzględniał. Poza tym województwa są postawione przed dylematem jaką funkcję ma spełniać kultura. Czy ma być jednym z filarów rozwoju gospodarczego, ośrodkiem wspierającym artystów czy ma po prostu umacniać istniejącą tożsamość mieszkańców. Zazwyczaj województwa określają rolę kultury właśnie w kategoriach: czynnika tożsamości regionalnej, integracyjnego, wpływającego na jakość życia mieszkańców oraz elementu rozwoju gospodarczego regionu.

Polskie województwa, w przeciwieństwie posiadają gwarantowaną przez konstytucję niezależność w sprawach kompetencyjnych i finansowych, ale zasady przydzielania dotacji na zadania będące pod mecenatem państwa oraz na zadania własne prowadzone w zakresie kultury są dość ogólne i nie stanowią podstawy dla rozbudowanej polityki kulturalnej⁹.

⁹ D. Ilczuk, M. Nowak., *The governance of culture ...op.cit.*, s.251

Samorządy powiatowe nie odgrywają większej roli w finansowaniu i polityce kulturalnej. Jeśli chodzi o wydatki na kulturę, to w największym stopniu zajmują się udzielaniem dotacji bibliotekom i muzeom. Powiaty zajmują się także działalnością wspomagającą edukację i wychowanie plastyczne np. poprzez organizowanie konkursów plastycznych na etapach powyżej poziomu gminnego. Generalnie powiaty zajmują raczej pozycję pośredniczącą pomiędzy gminą a województwem¹⁰.

Gmina jest jednostką samorządową będącą najbliżej ludzi, więc jej działania są skupione głównie na organizowaniu przedsięwzięć kulturalnych i artystycznych na lokalnym poziomie. Zazwyczaj skupiają się one wokół gminnych domów kultury czy świetlic, które aktywnie uczestniczą w życiu mieszkańców, często także poprzez współpracę z placówkami oświatowymi. Wydatki gmin na kulturę per capita spadły w ciągu ostatnich lat, co najczęściej związane jest z wykorzystywaniem funduszy (przy dużym wsparciu unijnym) na inne obszary, np. na poprawę infrastruktury¹¹.

¹⁰ J. Głowacki , J.Hausner , K. Jakóbiak , *Raport o stanie kultury: Finansowanie kultury i zarządzanie instytucjami kultury* dostępny w: http://www.kongreskultury.pl/library/File/RoSK%20finansowanie/finansowanie_w.pelna%281%29.pdf (dostęp 14 maja 2015)

¹¹ D. Ilczuk , M. Nowak , *The governance of culture ...op.cit.*, s.253

Polityka kulturalna Unii Europejskiej

Termin *kultura* jest bardzo szeroki i definiowany różnie, w zależności od nurtu filozoficznego, położenia geograficznego, epoki historycznej itd. Generalnie określa wszystko to, co jest wytworem człowieka i jego wartościami (ten sposób rozumienia pojęcia *kultura* ukształtował się dzięki XVIII i XIX-wiecznej filozofii)¹². Według wydawanego w latach 1774–1793 słownika J. Adelunga kultura to „uszlachetnienie lub wysubtelnienie wszystkich duchowych i fizycznych sił człowieka albo całego ludu, tak że słowo to oznacza zarówno oświecenie i uszlachetnienie rozumu poprzez wyzwolenie z przesądów, jak też ogładę, uszlachetnienie i wysubtelnienie obyczajów”¹³. Rozwój nauk, takich jak socjologia czy antropologia kulturowa, doprecyzował pojęcie, iż chodzi o to, co nie jest „naturalnym wytworem przyrody, ale powstaje dzięki pracy człowieka, jego celowej refleksji”.

Jak zauważa S. Bąk w ramach kultury mieszczą się wszelkie wytwory, które tworzy się bezinteresownie, jedynie dla nich samych, np. sztuka, nauka, religia, obyczaje¹⁴. Philip Kotler zwięźle definiuje *kulturę*, jako „wiązkę podstawowych wartości, potrzeb i zachowań wyuczonych przez członka społeczności

¹² S. Bąk , *Działania Unii Europejskiej na rzecz kultury i turystyki kulturowej*, wyd. Difin, Warszawa 2007, s.78

¹³ K. Kłoskowska , *Kultura masowa. Krytyka i obrona*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008, s.20

¹⁴ S. Bąk , *Działania Unii Europejskiej na rzecz kultury...*op.cit., s. 82

w domu rodzinnym bądź innych ważnych instytucjach”¹⁵. Guy Serraf podaje definicję kultury, która opisuje w dokładny sposób współczesne rozumienie kultury i szerokiego wachlarza pojęć z nią związanych: „[Kultura to] złożony zbiór interakcji między wiedzą, wierzeniami, zasadami moralnymi, ustawami, zwyczajami, imprezami artystycznymi, techniką, sposobem życia, odczuwania oraz myślenia istot ludzkich żyjących w społecznościach. Kultura obejmuje wszystko to, co może być dane, osiągnięte, wyuczone, przekazywane lub wytworzone [...] w grupie ludzi, która organizując swe bytowanie w pewnym środowisku, jednocześnie rozwija tak swoją koncepcję świata, jak i skalę wartości”¹⁶.

By móc rozważać jakiegokolwiek funkcjonowanie instytucji (nie tylko kultury) na terenie Unii Europejskiej, należy wziąć pod uwagę to, jak powstała Unia i co leży u jej podstaw. Idea integracji europejskiej opiera się na koncepcji wychowania i ukształtowania nowej postawy, nowego człowieka – bez nacjonalizmu czy rasistowskich uprzedzeń. Związane było to z dwoma wojnami światowymi, których genezy doszukuje się właśnie w państwie narodowym, pielęgnującym niechęć wobec innych nacji. Wszystkie aktywności związane z integracją europejską miały więc równocześnie wzmacniać regiony oraz umacniać nowe nawyki i sposoby postępowania wobec siebie państw dotychczas

¹⁵ P. Kotler, *Marketing for Hospitality and Tourism*, wyd. Prentice-Hall, Inc., ss. 771, Upper Saddle River, NJ 1999, s.181

¹⁶ G. Serraf., *Dictionnaire méthodologique du marketing*, wyd. Les éditions d'organisation, Paris, s. 84.

skonfliktowanych. Wszystko to, by stworzyć harmonijne i pokojowe warunki dla nowonarodzonej Europy połowy XX wieku.

Pierwszą inicjatywą, która stanowi próbę zinstytucjonalizowania współpracy krajów Europy na płaszczyźnie gospodarczej, była Europejska Wspólnota Węgla i Stali. Była ona konieczna, by optymalnie rozdysponować i wykorzystać środki pochodzące z realizacji planu Marshalla. Została ona powołana do życia 18 kwietnia 1951 roku (weszła natomiast w życie 23 lipca 1952 r.). Traktat ten, nazywany Paryskim, podpisały Francja, Republika Federalna Niemiec, Włochy, Belgia, Holandia i Luksemburg. Organizacją, która rozpoczęła oraz wspierała pierwsze etapy integracji europejskiej w latach 1948–1960 (potem została przemianowana na Organizację Współpracy Gospodarczej i rozwoju), była Europejska Organizacja Współpracy Gospodarczej. Dzięki jej funkcjonowaniu „stopniowo znoszono ograniczenia ilościowe i płatnicze w handlu między członkami organizacji”. Wpływało to niezwykle korzystnie na rozwój handlu oraz wzmacniało intensywność współpracy na innych płaszczyznach¹⁷.

25 marca 1957 roku w Rzymie sześć państw (Belgia, Holandia, Luksemburg, Francja, Republika Federalna Niemiec oraz Włochy) podpisało Traktat, w wyniku którego powstała Europejska

¹⁷ P. Grabowiec, *Europejska Wspólnota Węgla i Stali* [w] *Leksykon integracji Unii Europejskiej*, Warszawa 2003, s.438.

Wspólnota Gospodarcza. Wspólnota stawiała sobie, poza celami gospodarczymi (jak Europejska Wspólnota Węgla i Stali), także cele polityczne i ideologiczne. Miały one wpłynąć w głównej mierze na zmianę świadomości mieszkańców państw narodowych. Zadania EWG zostały sformułowane w następujący sposób: „harmonizowanie rozwoju gospodarczego, podnoszenie poziomu życia obywateli, ekspansja gospodarcza, zbliżenie polityczne między członkami”. Były one realizowane np. poprzez stopniowe zmiany w prawie celnym aż do ich zniesienia, ograniczanie liczby towarów importowanych i eksportowanych. Konieczne były także inne zmiany, które pozwoliły na realizację celów EWG: „ustanowienie Wspólnej Polityki Handlowej wobec państw trzecich, wprowadzenie swobodnego przepływu osób, usług i kapitału, dokonanie unifikacji ustawodawczej państw członkowskich, prowadzące do stworzenia wspólnego rynku, zapewnienie wolnej konkurencji na wolnym rynku; wprowadzenie wspólnej polityki w dziedzinie rolnictwa i transportu, koordynowanie polityki gospodarczej państw członkowskich i stabilizowanie ich bilansów płatniczych, utworzenie Europejskiego Funduszu Społecznego w celu zwiększenia możliwości zatrudnienia pracowników i podnoszenia standardu ich życia, wspieranie badań naukowych i rozwoju techniki, utworzenie Europejskiego Banku Inwestycyjnego.

Wraz z EWG została powołana Europejska Wspólnota Energii Atomowej. 8 kwietnia 1965 roku podpisano traktat o fuzji,

który scalił organy wykonawcze trzech Wspólnot (Węgla i Stali, Gospodarczej oraz Energii Atomowej) w Radę Wspólnot i Komisje. W roku 1992 został podpisany Traktat o Unii Europejskiej w Maastricht, na podstawie którego zmieniono Europejską Wspólnotę Gospodarczą na Wspólnotę Europejską¹⁸.

Traktat z Maastricht wskazywał m.in. na konieczność współpracy sił policji, sądów, departamentów ds. administracji, urzędów migracyjnych i innych rządowych instytucji poszczególnych państw unijnych, by móc skutecznie koordynować działania na płaszczyznach, takich jak np. zwalczanie terroryzmu, handel narkotykami i nielegalną bronią, rasizm i ksenofobia, przestępczość zorganizowana, korupcja i defraudacja, pedofilia i naruszanie praw człowieka oraz opracowanie porozumień w kwestiach imigracji, wiz, azyli i administracji¹⁹.

Ważnym elementem wpływającym na integrację oraz rozwój wewnątrz Unii są fundusze. Jednym z nich jest Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego, powstały w 1975 roku. Został powołany w wyniku zwiększenia się rozbieżności w rozwoju pomiędzy poszczególnymi regionami, spowodowanych przyłączeniem Wielkiej Brytanii i Irlandii do Unii oraz kryzysem gospodarczym. Fundusz przyczynia się do wspierania gospodarczo-społecznej spójności przez wyrównywanie głównych dysproporcji regionalnych i uczestniczenie w rozwoju

¹⁸ Ibidem, s. 437

¹⁹ S. Nello, *The European Union. Economics, Policies and History*, McGraw-Hill Higher Education, New York 2009, s.4.

i przekształcaniu regionów. Osiągnięcie tego celu polega na promowaniu wzrostu i przekształceniu strukturalnym regionów opóźnionych w rozwoju oraz gospodarczym i społecznym przekształceniu obszarów z trudnościami strukturalnymi. Fundusz wspiera m.in. regenerację obszarów opuszczonych i popiera nowe źródła zatrudnienia, które umożliwiają wzrost gospodarczy na poziomie lokalnym. Generalnie fundusz ten ma wpłynąć korzystnie na jakość życia i rozwój terytorialny regionów.

W 1980 roku nastąpiło szereg zmian. W ich wyniku zmodyfikowano kryteria udzielania wsparcia z funduszu. Do grupy uprzywilejowanych do korzystania z niego zostały zaliczone obszary przygraniczne oraz narażone na negatywne skutki wynikające z przynależności do Unii. Poza tym prawo do wsparcia uzyskały obszary charakteryzujące się długotrwałym niedorozwojem lub niskim poziomem dochodów, wysoką stopą bezrobocia oraz wysokim wskaźnikiem migracji. Kolejne zmiany zostały wprowadzone w 1985 roku, kiedy to wprowadzono programy narodowe o znaczeniu dla całego obszaru Wspólnoty. Za priorytetowe zostały uznane projekty zmierzające do kreowania środowiska sprzyjającego działalności małych i średnich przedsiębiorstw oraz wspierające innowacyjność, umiejętności marketingowe i te z zakresu zarządzania.

Z punktu widzenia kultury zostały sformułowane obszary, w ramach których możliwe jest finansowanie z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego: obszar turystyki i inwestycji

w dziedzinie kultury, w tym ochrony dziedzictwa kulturowego i naturalnego; transnarodowej, transgranicznej i międzyregionalnej współpracy mającej na celu trwałą regionalny i lokalny rozwój²⁰.

Przez pierwsze dziesięciolecia działalności zjednoczonej Europy, kultura nie skupiła na sobie zbyt dużej uwagi decydentów. W roku 1973 powstała Deklaracja o Tożsamości Europejskiej. Jednak prawdziwy przełom nastąpił dopiero w roku 1983, gdy została ogłoszona Uroczysta Deklaracja w Sprawie Unii Europejskiej. Wtedy także powstał budżet, przeznaczony tylko i wyłącznie na realizację inicjatyw kulturalnych. Z tego budżetu finansowane jest m.in. Europejskie Miasto Kultury. W roku 2000 Kraków dostał zaszczytu piastowania tegoż tytułu.

W roku 1992 został podpisany Traktat o Unii Europejskiej, w którym poszerzono zakres działalności Unii o kulturę. Sformułowano trzy cele, które mają nadać kierunek europejskiej polityce kulturalnej. Po pierwsze ma ona pozwalać rozwijać się kulturom poszczególnych krajów członkowskich, szanując ich indywidualność i różnorodność, równocześnie jednak ma promować wspólne dziedzictwo kulturowe. Po drugie Unia ma wspierać i umożliwiać wymianę kulturową między państwami członkowskimi oraz zapewniać ramy dla rozwoju współczesnej twórczości artystycznej. Unia Europejska poza tym ma także umacniać współpracę kulturalną z krajami spoza Unii oraz

²⁰ M. Pudlak, *Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego* [w] *Leksykon integracji Unii Europejskiej*, Warszawa 2003, s. 440.

organizacjami międzynarodowymi, które zajmują się kulturą, sztuką, dziedzictwem kulturowym etc²¹.

Fundusze unijne na rzecz kultury

Budżet Unii Europejskiej jest aktem prawnym. Umożliwia on coroczne finansowanie „ogółu zadań i interwencji wspólnotowych”²². Cały roczny budżet Unii Europejskiej wynosi ponad 133,8 mld euro. W przeliczeniu jest to ok. 235 euro na obywatela. Komisja Europejska co roku przedstawia propozycję rozkładu wydatków na poszczególne programy i rodzaje działalności. Ostatecznie budżet zostaje zatwierdzony przez Parlament Europejski oraz Radę Unii Europejskiej. Po wykonaniu budżetu, do Parlamentu trafia sprawozdanie wykonane przez Komisję, w którym jest przedstawione, w jaki sposób fundusze zostały wykorzystane. Wszystko to podlega także kontroli Europejskiego Trybunału Obrachunkowego.

Największa część budżetu unijnego przeznaczona jest na obszar określany mianem *Nowe miejsca pracy, spójność, badania*. Są to fundusze przekazywane na „zwiększanie konkurencyjności europejskiej gospodarki i przyspieszenie jej rozwoju oraz na zapewnienie spójności w obrębie UE”. Spójność ta ma się

²¹ A. Etmanowicz , J. Sanetra , (oprac.) *Europa Szansa dla Kultury. Polska w europejskich programach kulturalnych/Europe Chance for Culture. Poland in the European cultural programmes*, wyd. Departament Stosunków Międzynarodowych i Integracji Europejskiej, s. 3.

²² S. Bąk , *Działania Unii Europejskiej na rzecz kultury ...op.cit.*, s.85.

przejawiać w wyrównywaniu szans i nierówności między bogatszymi a uboższymi obszarami Unii. Są to więc fundusze, z których w dużym stopniu korzysta Polska jako kraj będący jeszcze w tyle za zachodnimi państwami „starej” Unii.

Jeśli chodzi o kulturę to jest ona uwzględniana także w obszarach *edukacja, kształcenie, młodzież, polityka regionalna, polityka audiowizualna i media*, na które przeznaczane są jednak fundusze minimalne w stosunku np. do *rolnictwa, środowiska*, będącego drugim dominującym obszarem wydatkowania funduszy unijnych obok *nowych miejsc pracy, spójności, badań*²³.

Programy unijne związane z kulturą

Programy unijne działające w obrębie kultury mają motywować kraje należące do Wspólnoty do wzajemnego poznania i popularyzacji kultury i historii poszczególnych narodów, i grup etnicznych żyjących na terenie Europy, zwiększenia aktywności na płaszczyźnie wymiany kulturalnej, opieki i ochrony dziedzictwa kulturowego Europy oraz stworzenia warunków do wymiany doświadczeń artystycznych, i kulturalnych. W początkach powstawały różne inicjatywy zgodne z wyżej wymienionymi priorytetami jak np. *Europa-scena kulturalna*, która miała na celu wspieranie imprez artystycznych i kulturalnych, w których

²³ *Budżet Unii Europejskiej*, dostępny w: [\http://europa.eu/pol/financ/index_pl.htm (dostęp 27 maja 2015]

uczestniczyłyby co najmniej trzy kraje członkowskie. Rola projektów i programów kulturalnych stopniowo zaczęła zajmować coraz wyższą pozycję w hierarchii priorytetów unijnych. Np. w roku 1995 sto projektów otrzymało dofinansowanie na łączną sumę 4,7 mln ecu, w latach 2000–2004 program KULTURA 2000 (który powstał poprzez przegrupowanie KALEJDOSKOP, ARIANE i RAPHAEL) otrzymał już 167 mln.

W oparciu o wyżej wymienione podstawowe założenia powstały trzy pierwsze programy Unii Europejskiej: KALEJDOSKOP, ARIANE oraz RAPHAEL.

KALEJDOSKOP miał trwać z założenia trzy lata, ale po widocznych sukcesach w jego realizacji, program został przedłużony o dodatkowy rok. Jego celem była zachęta do twórczości artystycznej i kulturalnej oraz popularyzacji kultury i elementów życia kulturalnego narodów europejskich. Specjalnie wspierane były projekty wprowadzające innowacyjne rozwiązania do procesów i struktur wymiany oraz współpracy między państwami Unii ze wsparciem dla profesjonalnej kadry. Generalnie zakres programu obejmował dość szeroko tematykę kultury, jednak największy nacisk położony był na wspieranie wszelkich inicjatyw, które były realizowane w oparciu o partnerstwo i budowę sieci współpracy oraz takich, które polegały na wspólnej pracy co najmniej czterech państw członkowskich. Przykłady projektów, które powstały dzięki KALEJDOSKOP-owi to Orkiestra Młodych i Orkiestra Barokowa Wspólnoty Europejskiej, które dawały szanse

profesjonalnego wykształcenia i praktyki młodym muzykom oraz promowały idee Unii podczas swoich występów oraz międzynarodowych tournée. Przedstawienie statystyk związanych z realizacją tego prekursorskiego programu jest dość imponujące: ogółem zrealizowano 518 projektów (1 500 instytucji kulturalnych korzystających z programu, 50 000 artystów, 10 000 widowisk, 600 staży, 220 seminariów i kolokwiów, 70 festiwali, 10 sieci kulturalnych zwiększyło swoją aktywność) za dofinansowanie w wysokości 36,7 mln euro.

KALEJDOSKOP cieszył się niezwykle dużym zainteresowaniem w Polsce. Osiem projektów otrzymało wsparcie na sumę 249 884 ecu w roku 1998 (w 1999 r. program nie objął krajów Europy środkowo-wschodniej). Były to: Integracyjne Warsztaty Sztuki Jezioro'98, „Pieśń Kozła”, XXXIII Międzynarodowy Festiwal Muzyka i Sztuki Piękne „Wratislavia Cantans”, Bałtycka Letnia Akademia Muzyki Kameralnej, XXII Festiwal Ludów Północy, The 2nd European Clarinet and Saxophone Society Conference, Festiwal Szekspirowski oraz II Międzynarodowy Festiwal „World Art. Underground” – Wieliczka '98. Jednym z najważniejszych elementów programu dla dziedziny kultury obecnie było wprowadzenie projektu Europejskie Miasto Kultury oraz Europejskiego Miesiąca Kultury (skierowany do krajów Europy Środkowo-Wschodniej), które wówczas nie mogły jeszcze ubiegać się o miano Europejskiego Miasta Kultury ze względu na fakt, że nie były stowarzyszone ze Wspólnotą

Europejską). Od 1991 roku funkcjonuje także sieć mająca umożliwić wymianę doświadczeń i pomysłów pomiędzy Miastami Kultury. Zaszczyc otrzymania tytułu Europejskiej Stolicy (Miasta Kultury) miały już m.in. Ateny (1985 r. jako pierwsze), Berlin 1988 r., Kraków 2000 r. (razem z Awinionem, Bergen, Bolonią, Brukselą, Helsinkami, Pragą, Reykjavikiem i Santiago di Compostela), Cork 2005 r. W 1999 r. zapadła decyzja Parlamentu i Rady Europejskiej o kontynuowaniu pomysłu Europejskiego Miasta Kultury na lata 2005–2019 w ramach programu KULTURA 2000.

Program ARIANE miał funkcjonować dwa lata, jednakże z racji tego, że następny program (KULTURA 2000) miał rozpocząć się dopiero w 2000 roku, postanowiono go także przedłużyć o rok. W ramach ARIANE zrealizowano 767 projektów na sumę ok. 11 mln euro. Jego cele zostały sformułowane jako rozpowszechnianie i popularyzacja twórczości literackiej i historii narodów europejskich; zwiększenie dostępu obywateli Europy do tejże twórczości, m.in. poprzez tłumaczenie dzieł literackich, teatralnych etc.; wsparcie projektów współpracy realizowanych na zasadzie partnerstwa w dziedzinie książki i czytelnictwa; podnoszenie kwalifikacji zawodowych osób zajmujących się tą dziedziną kultury.

Program skupiał się głównie na współpracy wśród krajów członkowskich. Zezwalał na rozpowszechnianie dorobku poszczególnych państw i regionów z zachowaniem ich specyfiki

oraz na rozwój kontaktów kulturalnych. Poza tym zachęcał do m.in. tłumaczenia literatury współczesnej oraz dramatycznej, charakterystycznej dla poszczególnych państw unijnych ze specjalnym uwzględnieniem dzieł powstałych w językach mniej popularnych we Wspólnocie. Program zajmował się również promowaniem dzieł opowiadających o historii i kulturze narodów europejskich oraz na stworzeniu możliwości budowy sieci współpracy lub partnerstwa w różnych dziedzinach (edukacji, podnoszeniu kwalifikacji, badaniach naukowych, studiach). W ramach ARIANE 80-ciu autorów piszących w mniej popularnych językach europejskich mogło wypromować swoje dzieła. Zrealizowano 60 projektów, w których uczestniczyły biblioteki i inne instytucje zajmujące się literaturą i czytelnictwem; 900 tłumaczy wzięło udział w stypendiach i pobytach zagranicznych w 15 kolegiach europejskich.

Program RAPHAEL miał zakończyć się z dniem 31 grudnia 2000 roku, jednakże skrócono go o rok, by nie pokrywał się z KULTURĄ 2000. Na jego realizację przewidziano 30 mln euro. Nadrzędnym celem projektu było stworzenie sieci i przestrzeni do wymiany doświadczeń i technik badawczych umożliwiających opiekę nad dziedzictwem kulturowym Europy, sposoby restauracji, konserwacji i waloryzacji oraz promocja specyfiki kulturowej poszczególnych krajów i narodów z podkreśleniem części wspólnych. Poza tym program odnosił się również do zwiększenia możliwości dostępu społeczeństwa do dziedzictwa narodów

w wymiarze europejskim, zachęcając dzieci, młodzież, osoby niepełnosprawne, jak również mieszkańców środowisk peryferyjnych do aktywnego uczestnictwa w jego odkrywaniu i ochronie oraz do wzięcia pod uwagę zagadnień dziedzictwa kulturowego w innych programach i polityce wspólnotowej, jak również zachęta do współpracy z państwami trzecimi i właściwymi organizacjami międzynarodowymi.

W ramach działalności RAPHAEL-a powstały Europejskie Laboratoria Dziedzictwa, których utworzenie stawało się konieczne w przypadku prac restauracyjnych obiektów o szczególnej wartości historycznej i/lub architektonicznej dla Europy. Finansowanie Unii mogło wynosić nawet 50% całej sumy projektu, z tym że nie mogła to być suma wyższa, niż 250 000 euro. Program RAPHAEL wspomógł także działalność i rozwój sieci tematycznych lub partnerskich na kilku obszarach: innowacyjności, czyli skupiających się na nowoczesnych rozwiązaniach technologicznych w kwestiach renowacji, restauracji i ochrony dziedzictwa; edukacji i kształceniu profesjonalistów w tych dziedzinach oraz na obszarze wymiany know-how i informacji. W ramach RAPHAEL w latach 1997–1999 zrealizowano 225 projektów, w których wzięło udział ok. 1000 podmiotów funkcjonujących w sferze kultury.

W Polsce zrealizowano, dzięki funduszom z programu RAPHAEL w wysokości 82 1666 euro, konserwację ołtarzy i rzeźb z okresu baroku w Klasztorze O.O. Karmelitów Bosych

w Przemysłu oraz renowację i konserwację, barokowego, kościoła w Klasztorze O.O. Franciszkanów w Kalwarii Paclawskiej. Centralne Muzeum Morskie w Gdańsku zostało z kolei dołączone do projektu NAVIS, który polegał na utworzeniu bazy danych o zabytkach szkutnictwa do końca XII w. oraz promowaniu portów Europy i krajów Morza Śródziemnego²⁴.

KULTURA 2000 był programem wspólnotowym, funkcjonującym w latach 2000–2004. Zastąpił on programy KALEJDOSKOP, ARIANE i RAPHAEL. Całkowity budżet na realizację celów uwzględnionych w KULTURA 2000 wynosił 167 mln euro. Uczestniczyły w nim kraje 15-stki, Islandia, Norwegia i Lichtenstein oraz państwa Europy Środkowo-Wschodniej, stowarzyszone z UE: Bułgaria, Czechy, Estonia, Litwa, Łotwa, Rumunia, Słowacja, Słowenia, Węgry i Cypr. Polska również była jego pełnoprawnym uczestnikiem, aczkolwiek zaczął on działać na terenie kraju dopiero od 1 stycznia 2001 roku, ponieważ wcześniej nie było jasne, czy Polska nie zostanie jedynie partnerem programu. Dozwolone były także projekty z innymi, niż wymienione państwami, poprzez zawarcie umów o stowarzyszeniu lub współpracy w dziedzinach kultury i sztuki oraz z organizacjami międzynarodowymi np. UNESCO. Do podstawowych celów określonych w programie, należy: „promowanie i rozwój dialogu kulturalnego między krajami Europy, promowanie różnorodności

²⁴ K. Waluch, *Polityka kulturalna Unii Europejskiej*, Wydawnictwo Naukowe Novum, Płock 2004, s. 27–51.

kulturalnej, poszanowanie europejskiego dorobku kultury i tradycji, zwiększanie dostępu społeczeństwa do dóbr kultury”. Poza tym program miał się skupić na promowaniu historii Europy, wymianie artystycznej (zwłaszcza wśród osób młodych i niepełnosprawnych), rozpowszechnianiu innowacyjnych form ekspresji, respektowaniu roli kultury na płaszczyźnie socjalno-ekonomicznej, wsparciu dialogu państw UE z krajami trzecimi. Parlament Europejski wraz z Radą Europejską, podjęły decyzję o sposobach realizacji celów programowych.

Wydzielono trzy grupy działań:

- I - specjalne eksperymentalne, innowacyjne,
- II - zintegrowane wsparte wieloletnimi porozumieniami o współpracy kulturalnej,
- III - specjalne imprezy kulturalne o zasięgu europejskim lub międzynarodowym.

Projekty zaliczane do pierwszej grupy, musiały spełnić warunek zaangażowania co najmniej trzech państw a porozumienia nie mogą być zawierane na okres dłuższy, niż rok (w specjalnych przypadkach istniała możliwość przedłużenia o dwa lata), a dotacja ze strony Unii nie może przekroczyć 60% całego budżetu projektu (50 tys. – 150 tys. euro/rok trwania projektu).

W projektach powinny być zostać uwzględnione takie cele jak:

- ułatwienie dostępu do kultury (przy uwzględnieniu specyfiki regionalnej, społecznej i kulturowej oraz potrzeb młodzieży i niepełnosprawnych),

- rozwijanie i upowszechnianie nowych form ekspresji w ramach muzyki, sztuk scenicznych, performance, sztuki wizualnej, fotografii, architektury, literatury, czytelnictwa, dziedzictwa kulturowego z uwzględnieniem krajobrazu kulturalnego i działań kulturalnych dzieci,
- zwiększenie dostępu do książek i promocja czytelnictwa (także szkolenia w tym zakresie),
- konserwacja, zabezpieczenia i promocja dziedzictwa kulturowego o znaczeniu ogólnoeuropejskim,
- wspieranie twórczości multimedialnej,
- wspieranie akcji na rzecz integracji społecznej (zwłaszcza w środowiskach młodych ludzi),
- budowa więzi współpracy z państwami spoza Unii,
- promowanie rozpowszechniania imprez kulturalnych, wykorzystujących nowe technologie społeczeństwa informacyjnego.

Druga grupa, czyli porozumienia o współpracy kulturalnej musiały spełnić inne wymagania. Przede wszystkim musiało w nich uczestniczyć co najmniej pięć państw a ich okres trwania może wynosić do trzech lat. Co ważne, grant unijny nie musiał być wykorzystany jedynie na wskazany projekt, ale także na wydatki poniesione w ramach przygotowania wieloletniej, ciągłej współpracy. Podobnie jak w pierwszej grupie projektów, grant nie mógł stanowić więcej, niż 60% budżetu projektu (do 300 tys. euro/rok). Cele projektu miały być realizowane poprzez:

- umożliwianie większej mobilności ludziom kultury i artystom,
- zwiększenie tym samym wymiany artystycznej między państwami,
- koprodukcję np. filmów czy wystaw,
- szkolenia oraz umożliwianie wymiany doświadczeń zarówno akademickich jak i praktycznych,
- podnoszenie świadomości o kulturze europejskiej poprzez upowszechnianie dóbr kultury i dzieł sztuki,
- wspieranie wszelkich projektów naukowych, badawczych etc., mogących pozytywnie wpłynąć na zwiększenie świadomości kulturalnej na obszarze Europy,
- promowanie nowoczesnych technologii,
- wsparcie dla projektów mających na celu podkreślenie kulturalnej różnorodności i wielojęzyczności,
- wzajemnej świadomości historii, korzeni państw i narodów.

Projekty z trzeciej grupy programowej zostały scharakteryzowane dość lakonicznie, pozostawiając przestrzeń na różne formy działania. Miały to być akcje mające na celu wzmocnienie więzi między mieszkańcami Europy, ale również wskazywać na specyfikę, kulturową. Realizacja następowała poprzez:

- imprezy towarzyszące Europejskiej Stolicy Kultury i Europejskiego Miesiąca Kultury,
- sympozja o tematyce dialogu kultury w UE i na świecie,

- organizowanie innowacyjnych imprez niosących silne przesłanie, dostępnych dla szerokiej publiczności, szczególnie dotyczących dziedzictwa kulturalnego, historii europejskiej oraz łączących edukację, kulturę i sztukę,
- wspieranie i promowanie młodych talentów poprzez np. udzielanie stypendiów i przyznawanie nagród.

Granty nie mogły wynosić więcej, niż 60% budżetu projektu i ich wartość sytuowała się na poziomie 150 tys. – 300 tys. euro/rok trwania. Jedynie projekty z pierwszej grupy (związane z ESK i EMK) otrzymywały dofinansowanie w kwotach 200 tys. – 1 mln euro/rok trwania.

Beneficjentami całego programu KULTURA 2000 zostały wyznaczone same państwa uczestniczące oraz ich administracja, jednostki posiadające osobowość prawną oraz organizacje non-profit i pozarządowe. Monitorowaniem programu zajmowała się Komisja Europejska, która zobowiązana była przedstawiać corocznie krótkie raporty przed Parlamentem Europejskim, Radą Unii Europejskiej i Komitetem Regionów. W roku 2002 został przedstawiony szczegółowy raport tym instytucjom oraz Komitetowi Społeczno-Ekonomicznemu. Po zakończeniu programu Komisja musiała przedstawić raport finalny z całokształtu przebiegu programu.²⁵

²⁵ *Programy wspólnotowe – KULTURA 2000* dostępny w: [<http://www.cie.gov.pl/fundusze/wspolnotowe/2kultura2000.html>] (dostęp 29 maja 2015]

Według danych Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Polska obecnie może korzystać ze środków unijnych w ramach następujących programów: Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko, Funduszu Wymiany Kulturalnej, Programu Kultura, Mechanizmu Finansowego EOG i Norweskiego Mechanizmu Finansowego oraz Programu Europa dla Obywateli.

XI Priorytet Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko brzmi *Kultura i dziedzictwo kulturowe*. Jego cele zostały sformułowane w następujący sposób:

- podniesienie atrakcyjności inwestycyjnej Polski i jej regionów poprzez rozwój infrastruktury technicznej przy równoczesnej ochronie i poprawie stanu środowiska i zdrowia,
- zachowanie tożsamości kulturowej
- rozwijaniu spójności terytorialnej.

W bardziej szczegółowym ujęciu program ma za zadanie umożliwiać realizację projektów dotyczących zachowania i ochrony obiektów o wartości kulturowej na płaszczyźnie ponadregionalnej, poprawę stanu istniejącej infrastruktury kultury (o charakterze ponadregionalnym) oraz objęcie dofinansowaniem infrastruktury szkolnictwa wyższego. Poza tym program uwzględnia wsparcie infrastruktury kultury i szkolnictwa artystycznego oraz ochronę dziedzictwa kulturowego o znaczeniu europejskim i światowym, w tym szczególnie zabytków wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturalnego i Naturalnego UNESCO oraz uznanych przez Prezydenta RP za pomniki historii.

Do końca 2010 roku, podpisano łącznie 56 umów w ramach programu, na sumę ponad 3 mld zł.

Do realizowanych projektów należą m.in. remont i przebudowa Opery Leśnej w Sopocie (dofinansowanie w wysokości 28 068 663,00 zł), stworzenie Europejskiego Centrum Numizmatyki Polskiej w Muzeum Narodowym w Krakowie (19 661 968,32 zł), budowa sali koncertowej dla celów dydaktycznych Akademii Muzycznej w Łodzi (29 098 574,41 zł) czy zorganizowanie Muzeum Warszawskiej Pragi (15 000 000,00 zł).

Celem nadrzędnym Funduszu Wymiany Kulturalnej jest „zwiększenie spójności społecznej i ekonomicznej w ramach Europejskiego Obszaru Gospodarczego”, poprzez działania w dziedzinach sztuk wizualnych i plastycznych, muzyki i sztuk scenicznych, literatury, archiwistyki, zarządzania kulturą etc. pomiędzy Polską a tzw. darczyńcami. Państwami.

Darczyńcami są Norwegia, Islandia oraz Lichtenstein. Na realizację tego projektu przeznaczono w 2007 roku kwotę 4 444 444 euro (z czego 90% wkład był ze strony Mechanizmu Finansowego EOG oraz Norweskiego mechanizmu Finansowego a 10% z budżetu państwa polskiego). W 2009 r. państwa – darczyńcy podjęły decyzję o zwiększeniu funduszu o kwotę 5 515 068 euro.

Projekty, które skorzystały z dofinansowania ze strony Funduszu to np. „NorPol Bridge – muzyczne zderzenie kultur”

czyli cykl koncertów jazzowych w Służewskim Domu Kultury w Dzielnicy Mokotów m.st. Warszawy, „Shaping Time” polsko-norweski przegląd sztuki video i seminarium Videoart Session w Łodzi, Międzynarodowe Kursy Muzyczne w Łańcucie czy wdrożenie platformy internetowej *Archiwa fotograficzne – teoria i praktyka*.

Program Kultura (2007–2013) to program unikatowy Unii Europejskiej, ponieważ jako jedyny był dedykowany bezpośrednio instytucjom kultury. Dofinansowania w ramach tegoż programu były możliwe jednak tylko dla projektów na poziomie europejskim. Kwoty przyznawane wahały się od 2 000 euro (jednorazowo) do 500 000 euro (roczne dofinansowanie). Centralną instytucją odpowiadającą za wdrożenie programu była Agencja Wykonawcza ds. Edukacji, Kultury i Sektora Audiowizualnego, natomiast w krajach członkowskich funkcjonowały Punkty Kontaktowe ds. Kultury.

Cele szczegółowe sformułowane były w następujący sposób:

- wspieranie ponadnarodowej mobilności osób działających w sektorze kultury,
- wspieranie ponadnarodowego obiegu dzieł oraz wyrobów artystycznych i kulturalnych
- wspieranie dialogu międzykulturowego.

Jednym z projektów zrealizowanych w ramach programu był *Bibliotheca Sonas*, który dotyczył konserwacji i popularyzacji zabytków muzycznych. Miało to się odbywać poprzez wystawy

wędrujące, koncerty, wernisaże oraz ekspozycje za pomocą stron internetowych. Zabytki muzyczne znajdujące się w bibliotekach i archiwach krajów uczestniczących w projekcie były poddawane restauracji, konserwacji i digitalizacji. W Polsce skorzystała z projektu Biblioteka Uniwersytetu Wrocławskiego, dla której został zakupiony skaner wielkoformatowy, umożliwiający digitalizację materiałów nutowych, graficznych i rękopisów. Podczas wdrażania projektu została zainicjowana współpraca z ekspertami zajmującymi się digitalizacją zasobów Biblioteki Uniwersyteckiej w Grazu, którzy wsparli wiedzą i doświadczeniem realizację projektu w Polsce.

W okresie od 1 maja 2004 r. do 30 kwietnia 2009 r. Polska mogła korzystać także z Mechanizmu Finansowego EOG oraz Norweskiego Mechanizmu Finansowego. Fundusze te, zostały udostępnione na podstawie Umowy o Rozszerzeniu Europejskiego Obszaru Gospodarczego z 2003 roku. W ramach mechanizmów Polska mogła wykorzystać łączną sumę 533,6 mln euro. Jeden z dziesięciu obszarów priorytetowych dla Polski, odnosił się do kwestii kultury i został określony w następujący sposób:

- ochrona kulturowego dziedzictwa europejskiego (w tym transport publiczny i odnowa miast),
- zachowanie i odbudowa dziedzictwa kulturowego o znaczeniu europejskim wraz z jego otoczeniem
- wykreowanie narodowych produktów turystyki kulturowej w historycznych miastach Polski.

Początkowo przeznaczono na ten obszar 13,1% całości funduszy (czyli 70 mln euro). Ostatecznie jednak zwiększono kwotę w wysokości 15,8% całej puli dla Polski (88,4 mln euro). Przykładem projektu zrealizowanego dzięki Mechanizmowi Finansowemu EOG oraz Norweskiemu Mechanizmowi Finansowemu był „Ginący zabytek – ratowanie Sanktuarium w Świętej Lipce”. Dzięki grantom przeprowadzono (w latach 2008–2011) kompleksową konserwację i modernizację elewacji kościoła i krużganków a także zabytkowych malowideł, rzeźb, detali kamieniarskich, ołtarza głównego, organów, dachów i witraży. Fundusz zapewnił wkład finansowy w wysokości 85% całości dofinansowania (2 097 943 euro)²⁶.

Program Europa dla Obywateli skierowany był do mieszkańców Unii w celu pobudzenia ich aktywności oraz zwiększenia zaangażowania we wspólne projekty. Okres trwania programu to lata 2007–2013 a pula przeznaczona na jego realizację wynosiła 215 mln euro. Do celów szczegółowych programu należało:

- gromadzenie członków społeczności lokalnych z całej Europy w celu wymiany doświadczeń, opinii i wartości,
- wspieranie działań, debat i refleksji na temat obywatelstwa europejskiego i demokracji przy współpracy z europejskimi organizacjami społeczeństwa obywatelskiego,

²⁶ *Programy Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego* dostępne w: [<http://www.mkidn.gov.pl/pages/strona-glowna/finanse/programy-ministra/programy-mkidn-2011.php>] [dostęp 30 maja 2015]

- przybliżanie Europy obywatelom poprzez propagowanie europejskich wartości i osiągnięć z zachowaniem pamięci o jej historii,
- zachęcanie obywateli i organizacji obywatelskich we wszystkich krajach do wzajemnych kontaktów, umacniających dialog międzykulturowy (jedność w różnorodności),
- budowanie więzi między obywatelami „starej” UE a nowymi członkami UE”.

Co ciekawe, program ten formułował także priorytety roczne. Na przykład rok 2010/2011 poświęcony został hasłom *Przyszłość UE i jej wartości podstawowe* (z racji obchodów 60. rocznicy powstania Deklaracji Schumana), *Aktywne obywatelstwo europejskie – partycypacja i demokracja w Europie* jako że rok 2011 Rokiem Wolontariatu), *Dialog międzykulturowy, Jakość życia Europejczyków: zatrudnienie, spójność społeczna i zrównoważony rozwój* oraz *Skutki polityki UE dla społeczeństw*²⁷.

Jeśli chodzi z kolei o Niemcy i uczestnictwo w pozyskiwaniu funduszy unijnych, to jest ono raczej znikome. Z racji innych warunków historycznych, gospodarczych i rozwojowych, kładziony jest większy nacisk na współpracę z Unią i innymi państwami oraz tworzenie wspólnych projektów. Przykładem takiej aktywności jest Stiftung Genshagen, która jest fundacją wspierającą kulturalną i polityczną wymianę pomiędzy

²⁷ *Prezentacja Programu Europa dla Obywateli* dostępne w: http://www.eyropadlaobywateli.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=146&Itemid=78 [dostęp 04 czerwca 2015]

Niemcami, Francją i Polską. Stanowi forum, na którym możliwa jest dyskusja o stanie, doświadczeniach i pracy w obszarach kultury i sztuki. Fundacja realizuje unijny postulat „dialogu międzynarodowego”. Poza tym fundacja postanowiła skupić się także na sposobach integracji i wzmożeniu zainteresowania oraz zaangażowania w projekty kulturalne grup społecznych wciąż niestety pomijanych czy wykluczanych z różnych przyczyn z życia kulturalnego (zwłaszcza osoby o tle migracyjnym)²⁸.

Kolejnym programem mocno wspieranym, zarówno przez rząd niemiecki jak i przez Unię Europejską jest projekt *Europeana*, która jest biblioteką europejską dostępną online. Od roku 2008 funkcjonuje umożliwiając każdemu dostęp do książek, map, obrazów oraz filmów. Tylko w pierwszym dniu działalności platformę odwiedziło do 20 mln użytkowników w ciągu godziny. Niemiecki wkład w *Europeanę* to Deutsche Digitale Bibliothek (Niemiecka Biblioteka Cyfrowa)²⁹.

Rząd niemiecki jest zaangażowany również w aktywności związane ze wspieraniem twórców, zwłaszcza pisarzy, by podkreślić znaczenie ich pracy i dorobku dla kultury Europy, ponieważ „tylko ten kto zrozumie literaturę innych krajów, zrozumie ich kulturę”. W roku 2008 została po raz pierwszy

²⁸ *Bundesregierung-Beauftragter für Kultur und Medien* dostępny w: <http://www.bundesregierung.de/webs/Berg/DE/Bundesregierung/BeauftragterFuerKulturundMedien/beauftragter-fuer-kultur-und-medien.html> [dostęp 04 czerwca 2015]

²⁹ *Europeana* dostępny w: [<http://www.europeana.eu/portal/aboutus.html>] [dostęp 04 czerwca 2015]

przyznana niemiecko-francuska Nagroda Literacka im. Franza Hessela. Nagroda ta została przyznana dwóm autorkom – po jednej z obu krajów. Warunkiem nominacji do konkursu było wydanie dzieła w danym roku oraz w innym, niż w oryginale, języku. Ma to przyczynić się do pogłębiania i aktywizowania współpracy oraz wymiany literackiej między Niemcami i Francją. Nagroda jest dotowana w wysokości 10 000 euro i przyznawana przez niezależną, niemiecko-francuską komisję. Poza tym przyznawana jest Niemiecko-Włoska Nagroda dla wyróżniającego się tłumaczenia z języka niemieckiego na włoski lub odwrotnie. Wynosi ona również 10 000 euro i przyznawana jest w dwóch kategoriach: dla najlepszego tłumaczenia oraz dla najlepiej zapowiadającego się tłumacza młodego pokolenia. Poza tym możliwe jest uhonorowanie nagrodą specjalną za całokształt pracy i dorobek życia³⁰.

Zakończenie

Udział Niemiec i Polski w Unii Europejskiej i w jej programach jest różny oraz różne są i były oczekiwania i wizje wobec funkcjonowania we wspólnocie. Jak określił to Rudolf von Thadden, Niemcy raczej pragną doprowadzenia do „porozumienia europejskiego [...] relatywizacji i przewycięzania narodowych granic i konturów”, natomiast Polska wiąże z Europą nadzieje na

³⁰ *Bundesregierung-Beauftragter für Kultur...op.cit*

„większą ochronę, bezpieczeństwo, ale także perspektywę na większy dobrobyt”. Mimo wszystko, oba kraje łączy przynależność do jednej, europejskiej wspólnoty wartości i kultury³¹.

Metoda kooperacji jest skutecznym narzędziem współpracy w dziedzinie kultury. W przyszłości powinna być wzmocniana dzięki odpowiednim metodom pracy. Zorganizowany dialog w dziedzinie kultury koncentruje się wokół grup tematycznych tworzonych przez stowarzyszenia, instytucje europejskie jak i przez Europejskie Forum Kultury.

Wizja Europy 2020 polega na inteligentnym, zrównoważonym rozwoju opartym na wiedzy, innowacji, wzajemnym wspieraniu i koordynowaniu działań z uwzględnieniem ogólnych praw oglądu procesu wdrażania.

Bibliografia:

Art. 73 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej

S. Bąk, Działania Unii Europejskiej na rzecz kultury i turystyki kulturowej, wyd. Difin, Warszawa 2007.

U. Blumenreich, B. Wagner, Cultural policies Germany dostępny w: <http://www.culturalpolicies.net/web/geramny.php>

Budżet Unii Europejskiej, dostępny w: http://europa.eu/pol/financ/index_pl.htm

³¹ B. Klich , (red.) *Polacy, Niemcy, Francuzi*, Fundacja „Międzynarodowe Centrum Rozwoju Demokracji”, Kraków 1999, s. 52

Bundesregierung-Beauftragter für Kultur und Medien dostępny w:
<http://www.bundesregierung.de/webs/Berg/DE/Bundesregierung/BeauftragterfuerKulturundMedien/beauftragter-fuer-kultur-und-medien.html>

A. Etmanowicz, J. Sanetra , (oprac.) Europa Szansa dla Kultury. Polska w europejskich programach kulturalnych/Europe Chance for Culture. Poland in the European cultural programmes, wyd. Departament Stosunków Międzynarodowych i Integracji Europejskiej

Europeana dostępny w:

<http://www.europeana.eu/portal/aboutus.html>

B. Gierat-Biedroń, K. Kowalski., Europejskie modele polityki kulturalnej, wyd. Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2005

J. Głowacki, J. Hausner, K. Jakóbiak , Raport o stanie kultury: Finansowanie kultury i zarządzanie instytucjami kultury dostępny w:

http://www.kongreskultury.pl/library/File/RoSK%20finansowanie/finansowanie_w.pelna%281%29.pdf

P. Grabowiec, Europejska Wspólnota Węgla i Stali [w] Leksykon integracji Unii Europejskiej, Warszawa 2003

http://www.eyropadlaobywateli.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=146&Itemid=78

<http://www.mkidn.gov.pl/pages/strona-glowna/finanse/programy-ministra/programy-mkidn-2011.php>

Ilczuk D., Nowak M., The governance of culture in Poland, w: *Economia della Cultura*, nr 2/2010, wyd. Il Mulino, Chicago 2010

B. Klich, (red.) *Polacy, Niemcy, Francuzi*, Fundacja

„Międzynarodowe Centrum Rozwoju Demokracji”, Kraków 1999

K. Kłoskowska, *Kultura masowa. Krytyka i obrona*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008

P. Kotler, *Marketing for Hospitality and Tourism*, wyd. Prentice-Hall, Inc., ss. 771, Upper Saddle River, NJ 1999

S. Nello, *The European Union. Economics, Policies and History*, McGraw-Hill Higher Education, New York 2009

G. Praweńska-Skrzypek, *Polityka kulturalna polskich samorządów. Wybrane zagadnienia*, wyd. Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2003

Prezentacja Programu Europa dla Obywateli dostępne w: *Programy Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego* dostępne w:

Programy wspólnotowe – KULTURA 2000 dostępny w :

<http://www.cie.gov.pl/fundusze/wspolnotowe/2kultura2000.html>

M. Pudlak, *Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego* [w]

Leksykon integracji Unii Europejskiej, Warszawa 2004

G. Serraf, *Dictionnaire méthodologique du marketing*, wyd. Les éditions d'organisation, Paris

K. Waluch, *Polityka kulturalna Unii Europejskiej*, Wydawnictwo Naukowe Novum, Płock 2004

Streszczenie

Tematem jest analiza działalności instytucji kultury w dwóch państwach członkowskich Unii Europejskiej: w Polsce i w Niemczech. Przedstawiona zostaje polityka kulturalna Niemiec oraz Polski. Pokazane zostają różnice w organizacji tej polityki. Szczególna uwaga zwrócona jest na miejsce kultury w działaniach Unii Europejskiej w formie projektów, programów i funduszy. Sytuacja kultury w Polsce zmieniła się po przemianach ustrojowych w roku 1989. Nowe wytyczne dotyczące organizacji i finansowania kultury oraz dziedzin z nią związanych zostały ogłoszone w roku 1993. Stwierdzają one, że państwo powinno ułatwić instytucjom kultury odnaleźć się na wolnym rynku i chronić dorobek kulturowy. Naczelnym organem zajmującym się realizacją założeń polskiej polityki kulturalnej jest Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego. W Niemczech nigdy nie istniało Federalne Ministerstwo Kultury. W roku 1998 został tam powołany urząd Pełnomocnika Rządu Federalnego ds. Kultury i Mediów zajmujący się polityką kulturalną oraz wspieraniem finansowym instytucji kultury. Reprezentuje on również niemiecką kulturę na arenie międzynarodowej. W Niemczech zarówno na poziomie federalnym, krajów związkowych i gmin działają organy zajmujące się sprawami kultury. Przedstawienie zagadnienia instytucji kultury w Polsce i w Niemczech oddaje zróżnicowanie

i odrębne, charakterystyczne dla nich sposoby funkcjonowania, z uwzględnieniem potrzeb i problemów oraz kierunków rozwoju.

Słowa kluczowe: polityka kulturalna, instytucje kultury, dorobek kulturalny, dziedzictwo kulturowe, programy unijne

Summary

The subject is the analysis of cultural institutions activities in two European Union states: Poland and Germany. Cultural policy of these two countries has been demonstrated.

Also the differences between these two countries have been analysed . Special emphasis has been put on the place the cultural activities of the European Union occupy in the form of projects, programmes and funds. The place of culture in Poland has changed after 1989. New procedures concerning the organization and financing of culture as well as areas connected with culture were announced in 1993. They state that each country should facilitate all actions the cultural institutions to find themselves in a free market and to protect their heritage. The head body responsible for the implementation of the procedures in Poland is the Ministry of Culture and National Heritage. In Germany a similar institution like Federal Ministry of Culture, has never existed. In 1998 a position of Federal Government Plenipotentiary for Culture and Media was created to be responsible for the cultural policy and

financial support of the institutions of culture. This person also should represent the German culture worldwide. In Germany on both federal and community levels special bodies in charge of cultural matter operate. Comparison of cultural institutions in Poland and Germany, reflects their different character and specific method of functioning, to meet the specific requirements and directions of development.

Keywords: cultural policy, institutions of culture, achievements of culture, cultural heritage, European Union programmes